

Judita Zidar, Ana Penca, Milan Štefe

Eva Jagodic **TO DELAM ZATE**

Pravila so hecna stvar. Po eni strani so popolnoma nujna, da na svetu ne nastane kaos in da se ne sesuje sam vase. Po drugi strani pa se nam zdijo ravno pravila tista, ki nas bodo pogubila z vklepanjem naših življenj v okvire in kalupe, iz katerih ne znamo več pobegniti. A hecno je to, da so tako ali tako najbolj nevarni tisti kalupi in okviri, ki si jih nevede ustvarjamo sami in v katere se zapiramo v veri, da gradimo boljše življenje. Prostovoljno postajamo ujetniki sistema, iz katerega ni poti, pa če se še tako trudimo. To se v zadnjem času idealno kaže ob razvoju tehnologije in pametnih naprav, ki naj bi nam olajšale življenje. Kar, bodimo iskreni, pogosto drži. A za kakšno ceno? zasebnosti ni več, osebnega ni več, tebi lastnega ni več. A pristajamo na to in ne zdi se nam več pomembno, da naenkrat nimamo zasebnosti, ko pa je naše življenje tako zelo preprosto, odkar imamo banko kar na telefonu. Avtokarte in turistični zemljevidi so out, ker nas vodijo sateliti preko mobilne aplikacije. In ni nam treba pošiljati kartic z morja, ker so tako ali tako že vsi na Instagramu videli kičaste fotografije izpod dežurnega borovca. Razen eksotov, ki so se usedli na letalo in odfrčali kam dlje, a o tistem dopustu bomo tako ali tako potem brali še mesece na forumih, na katerih bodo spraševali, kako je z odškodnino za zamude letal. Letal, ki naj bi letela po urniku, saj imajo vzpostavljen sistem, ki deluje, a se nekako vendarle vsak dan znova podre. Če sem kdaj mislila, da sem nekaj posebnega zato, ker se mi Ljubljanski potniški promet vsak dan posmehuje s svojimi zamudami. Pa se še vedno vsak dan vozim z istim avtobusom. In na njem srečujem iste ljudi, s katerimi vedno strmimo drug mimo drugega. Razen takrat, ko na avtobus pride kakšen posebnež, ki se hoče pogovarjati z nami. Takrat se nemo spogledamo, si pomignemo, češ, »poglej ga, bumbarja, ne ve, kakšna so pravila obnašanja«, in se dalje brigamo zase. Svet je postal predvidljiv. Meje so postavljene, vzorci določeni in vsak od nas se jih mora držati. Iz dneva v dan. Iz tedna v teden. Od družbe do družbe.

Obstaja zatočišče. Popravek. Obstajalo naj bi zatočišče pred vsem tem neurjem. Obstajal naj bi varen pristan, v katerega bi se človek lahko zatekel in skrtil pred ujmo, ki nam pere možgane. Družina. Tista čisto osnovna celica, v katero se rodimo, znotraj katere gradimo prve odnose, znotraj katere spoznavamo, kaj je svet in kako je zgrajen, ne da bi bili pri tem izpostavljeni nevarnostim zunanjega sveta. Bi, če bi za večno ostali na varnem med štirimi stenami svojega doma, lahko ubežali noriji sveta, bi se lahko ubranili vsega slabega, kar vlada tam zunaj? Sicer pa ... je slabo res samo zunaj?

Če vprašamo Bena McKaya, ja. Slabi so ljudje in njihova ravnanja, slabe so institucije, ki so jih ti ljudje vzpostavili, slab in pokvarjen je svet. Njegovo zadrževanje Leie v temni kleti brez oken in stika z zunanjim svetom ni dejanje okrutnosti, pač pa odrešenja. Leii nikoli ne bo treba trpeti zavrnitve, nikoli se ne bo soočala z neuspehom, nikdar ji ne bodo metali polen pod nogo pri doseganju ciljev. Zanj je ustvaril okolje, v katerem je nič ne bo oviralo pri tem, da bi se razvila v najboljšo verzijo same sebe.

Tačno tako, kot to domnevno počnejo vse tiste mame, ki hodijo nadirati učitelje, ko njihov otrok dobi slabo oceno, ki znotraj šolskih svetov delajo zdrabo, ker se ubogim otrokom s pravili onemogoča normalen razvoj, in ne pozabimo na tiste mame, ki za roko pripeljejo svojega otroka na predavanje na fakulteto. Prav gotovo se še vsi spomnimo tistih zapisov na enem od spletnih forumov, na katerem je neka mama spraševala, kako je s pravili, ki bi ji omogočila, da bi skupaj s hčerko šla na izpit na fakulteti. Menila je namreč, da je bil profesor do njene hčerke preveč strog in krivičen ter da ji ni želel dati pozitivne ocene, čeprav je dekle snov neizpodbitno obvladalo in svoje znanje tudi večkrat dokazalo. Mami se je krivica zdela prehuda, zato bi na vsak način želela pri naslednjem opravljanju izpita prisostvovati tudi sama, da bi lahko hčer branila vsakič, ko jo bo profesor po krivici kritiziral. Ta otrok, ki očitno v maminem vmešavanju ne vidi nič spornega (in novega), najverjetneje ni sposoben sam preživeti tam zunaj ali se soočiti z vsem tistim, kar ga neizogibno čaka, saj je to vedno delala njegova mama. Se tak otrok v resnici v čemer koli razlikuje od Leie, ki takega položaja sama ne bi mogla obvladati, ker v resnici ne ve, da le-ti sploh lahko obstajajo. Ben jo je pred njimi obvaroval, kot je mama tiste študentke želela obvarovati svojo hčer. Le da družba na eni strani vidi dobro mamo, ki svojemu otroku želi le najboljše, na drugi pa pošast, ki je ubogega otroka zaprla v klet in mu onemogočila normalen razvoj in socializacijo. A če pogledamo na ta primer z distance, lahko ugotovimo, da četudi so bile metode in okoliščine drugačne, je rezultat sumljivo podoben. Pred kratkim sem stanovanje delila s 23-letnim fantom, ki je sicer živel 150 kilometrov stran od mame, a tega ni bilo opaziti. Stvari je puščal ležati naokoli, ker jih bo za njim pospravil nekdo drug. Ko je zmanjkalo stranišnega papirja, olja ali pomivalnega sredstva, ga to ni ganilo, ker bo to tako ali tako kupil nekdo drug. In nekega dne je potrkal na moja vrata z gelom za pranje perila v roki in vprašal: »A ti mogoče veš, v katero luknjo moram zlit tole? Hlače rabim oprat, pa ne vem, kako se to stvar uporablja.« Je to res kaj drugače kot trenutek, ko Leia skoraj zažge kuhinjo, ker je Ben ni naučil uporabljati toasterja?

Večkrat se sprašujem, zakaj bi kdor koli hotel imeti otroke. Čemu in s kakšnim namenom. Ponekod se da odgovor posplošiti na celoten narod: ker nimajo vzpostavljenega pokojninskega sistema in skrbi za starejše, morajo ljudje imeti otroke, da jih bo nekdo negoval in preživel, ko sami ne bodo zmogli več. Drugod veliko družino denimo narekuje vera, ker je treba ustvariti vojsko, ki se bo v imenu pravičnosti borila z vsem, kar je pokvarjeno, ko nastopi konec sveta. In za vsakega vojščaka, ki pade, mora sto drugih zavzeti njegovo mesto. A kako je z vsemi drugimi, z vsemi tistimi, ki vedo, da je odločitev o potomstvu prepuščena le njim samim? Mnenja o tem, ali je imeti otroka v resnici altruistično dejanje ali zgolj poteza čistega egoizma, si nasprotujejo. Seveda se najdejo tudi taki, ki trdijo, da je skrb za potomstvo pač del človekovega nagona s čistim namenom nadaljevanja vrste. A čemu? Znana je teorija Richarda Dawkinsa, ki se ukvarja z obstojem sebičnega gena in ob tem pojasnjuje, da je človekova potreba po razmnoževanju le ena od dveh osnovnih človekovih funkcij. Njegovo je tudi spoznanje, da je cilj delovanja sebičnega gena postati številčnejši v genskem skladu ter da gen to doseže s programiranjem teles, da se razmnožujejo in uspešno preživijo. Zavrača idejo popolnega altruizma in trdi, da človek nesebično pomaga drugemu samo takrat, kadar oba pripadata istemu genskemu skladu. Kot rečeno, Dawkins pravi, da je razmnoževanje eden od dveh človekovih osnovnih motivov, a na tem mestu se vprašam: zakaj bi se ta altruizem do lastnega gena začel šele tedaj, ko je novo življenje že ustvarjeno? Ali ni roditi otroka v svet, kakršen je danes, popolnoma in v celoti sebično? Če že sami nočemo živeti v razmerah, kakršne so nam dane, zakaj bi vanje rinili še eno, povsem nedolžno in neomadeževano bitje? Tu je naš sebični gen očitno pač sebičen še bolj, kot mu je pripisano, a se ga ljudje morda ravno zato trudimo osmisliti in na tak ali drugačen način upravičiti. Tako nase prevzamemo skrb za še eno verzijo našega genetskega sklada, malo, nedolžno, še popolnoma nezaznamovano bitje, in mu ponudimo najboljše, kar lahko. Opremiti in pripraviti ga želimo, da bo postal močan člen družbe, da bo k njej prispeval, da se bo v njej znašel, da se bo znotraj nje samo še bolj razcvetel.

A kot že omenjeno, je glavno vodilo ohranitev genskega sklada, zato vzgoja v dobro družbe nikoli ni prednostna naloga, pač pa je to vzgoja z namenom ohranjanja in prevlade lastne linije. Ko v svoj dom sprejme potomca, se človek sam pri sebi zaveže, da bo ustvaril, zdresiral in izoblikoval nekoga, ki bo v vseh pogledih popoln. (Če bo le dano.) Popoln v njegovih očeh. Otroka si prilastimo in iz njega naredimo projekt. Ne, saj tega ne delamo zavedno, delamo pa vendarle. Oblikujemo novo življenje po svojih idejah in merilih. Po svojih pravih in vzorcih. V svojih okvirih in v kalupih, ki pa smo jih v resnici od nekoga podedovali. Pa tudi to ne v celoti, saj kmalu ugotovimo, da jih je tako nam kot tudi njim pravzaprav vcepila že družba. Ker bomo svojega otroka včasih sicer prisilili v nekaj, česar ne bo hotel, a tako pač mora biti. In če ne bomo? »Če bi poznala njene starše, bi ti blo jasno.« in »Lej, tko so ga doma učil, sej ne zna drugač.« ter »Kaj pa more, če je to edini način, ki ga pozna.« ni nekaj, kar slišimo redko, kaže na to, da tu in tam komu vendarle ne uspe svojega piščeta zdresirati tako, da bi se znašel tam zunaj. Pomilovanja vredno, kot se zazna v podtonu. Ker kako težko pa se je držati pravil, ki nam

jih določa sistem, lepo vas prosim. Kot tisti nauk o tiščanju glave iz pšenice – saj ti ni treba delati drugega, kot zlititi se z okolico.

A po prepričanju Bena McKaya vendarle obstajajo tudi taki, ki so boljši od nas. Ki so izbrani in ki so predobri, da bi ostali ujeti v okove, v katere se vklepamo drugi. Ne vidimo jih, a so med nami. Oni. Tisti, ki so namenjeni nečemu višjemu, in naša naloga je, da jih obvarujemo. Sredstva njegovega ravnanja tako upravičujejo namen. Saj vendar Leie ni odtrgal od sveta, ker bi ji želel škoditi, ampak zato, da bi jo rešil. In jo je. Nor bi bil tisti, ki bi trdil, da ji ni omogočil manj stresnega življenja. Da je ni obvaroval pred ujetostjo, znotraj katere drugi životarimo in se podrejamo vsemu, kar je slabo in škodljivo. Pomagal ji je, da se je razvila v izobraženo mlado damo, ki morda še nikoli ni slišala za sončno kremo ali srečala psa, a zlahka prepozna Shakespearove verze in pred spanjem prebira največja dela svetovne literature. V mlado damo, ki so ji bila prihranjena previsoka pričakovanja, razočaranja, osamljenost, zlomljeno srce in še tisoč drugih stvari, ki se jim mi, navadni, ne moremo ogniti. Mi, navadni, ki ne moremo razumeti, da svet brez vseh teh stvari sploh obstaja, ker ne poznamo drugega kakor to, v kar smo bili vzgojeni, drugega kakor sistema, v katerega smo vraščeni. Tako kot tudi Leia ne pozna drugega kakor svojega sveta, katerega središče je vendarle Ben. Njegovi nauki postanejo zanjo edini vzorec vedenja, ki je dober, pravi. In zakaj bi bil pravzaprav napačen? Z vsakim Marcyjnim »oprosti« in Leiinim »saj nisi mogla vedet« se lahko le še zamislimo nad tem, kdo ima tu v resnici prav. Je naš sistem, naš svet res tako dober in popoln, da iz njega ne bi smel uiti nihče? Benov »Zato so ti vzeli čevlje. Da jim ne bi pobegnili.« zato zareže še toliko globlje v meglo pomislekov in dvomov. Smo vsi skupaj res samo še kakor tiste opice, ki so se med seboj pretepale, če je katera izmed njih poskušala seči po banani? (Fascinantno je, koliko eksperimentov je človek že izvedel na živalih samo zato, da bi potrdil svoje lastno vedenje.) Družina, ki naj bi nas varovala pred tistim zunaj, ima hkrati nalogo pripraviti nas na vse, s čimer se bomo srečali, ko prestopimo domači prag. Z vsiljevanjem pravil in vzorcev obnašanja nas v resnici oklepa v okove, a le zato, da bi nas manj žulilo okrog zapestij, ko nas bodo v verige vklepali oni zunaj. »Vedi, da bo tole mene bolelo bolj kot tebe,« je v nekem filmu, ki sem ga gledala včeraj, oče rekel svojemu sinu, preden ga je pretepel. Ampak to se sme, ker ga bo to samo utrdilo in izučilo, da se bo bolje znašel v življenju. In nam bil za to hvaležen, nas imel rad, nas podpiral. Nas na stara leta hodil obiskovat, da ne bomo sami. Nam plačeval dom za upokojence, ker so cene tako bizarno visoke, da povprečna slovenska pokojnina ne zadostuje niti za dnevno varstvo. Ben Leie ne vzgaja v enega od teh robotov. Ben Leii ne daje uporabne vrednosti in je ne uči veščin in znanj, s katerimi bi se prebila skozi življenje kot uspešen in produktiven član družbe, ki bi delal za druge, od katerega bi drugi imeli korist. Ben Leio vzgaja v človeka, ki razume umetnost, ki ve, kaj sta morala in etika, ki razume, da je smrt običajen del življenja, ki se ne poskuša preslepiti z obstojem neke višje sile, ki bi uravnavala potek naših življenj, ničesar ne jemlje za dano in je hvaležna za vsak lep trenutek, ki ji je naklonjen.

Vrnemo se torej k vprašanju, kaj je družina in kaj je njena naloga. Je družina tista, ki te utrdi in pripravi na vse, kar te čaka »tam zunaj«, ali je družina tista, ki te pred tem obvaruje? Tehten premislek nas namreč privede do sklepa, da je bil Ben namreč Leijina družina, edina družina, ki se je spomni in ki jo pozna. In tako kot mi se je tudi ona znotraj te družine naučila vzorcev, ki jo definirajo in ki jim ne zna pobegniti niti kasneje, ko se jo Marcy trudi naučiti, kako je »normalno«. (Ker kaj pa danes sploh je normalno in kdo to določa? In zakaj bi kdo sploh hotel biti normalen?)

Pišem o družini, družini Leie in Bena. In mogoče ni prav, saj gre vendarle za primer ugrabitve in klasičen stockholmski sindrom z vsemi ustreznimi termini, kot so ugrabitelj, agresor, prisila, žrtev. A po drugi strani gre za rešitev in gre za pristno ljubezen med dvema človekoma, ki sta si ustvarila svoj svet, v katerega slabe stvari od tam zunaj niso segle. Svoj svet, v katerem ni bilo dežja in nevihtnih popoldni, ker se je skozi okno videlo tisto, kar sta si sama tisti hip izbrala – nočno nebo in vesolje, naravna čuda sveta, oceane, puščave Afrike, prestolnice Evrope ... O čem takem lahko vsi navadni le sanjamo.